

Jaume I i els orígens del correu a la Mallorca medieval

Andreu Carles López i Seguí

Si diuen que no hi ha documents escrits abans de l'any mil a Mallorca, cosa que pareix fora de dubte, és de suposar que rarament trobarem informació sobre la història postal de les Illes abans d'aqueixes dates. En concordança amb aquesta afirmació, l'Arxiu del Regne de Mallorca conserva el document original més antic de Mallorca. Es tracta de la concessió feta per Jaume I d'un carrer sencer de la Ciutat de Mallorca a diverses persones de Lleida, i és un pergami datat el 23 d'octubre de 1230. En paper trobem per primera vegada, el *Llibre del Repartiment*¹, datat l'any

1232 i que registra el repartiment de la porció reial. Està escrit en català, àrab i llatí.²

Abans d'això podem tenir intuïcions de com serien les coses, podem fer hipòtesis, inclús trobar evidències arqueològiques o epigràfiques, però poca cosa més. La història postal té, com basament imprescindible, el paper escrit que és allò que la diferencia d'altres tipus de transports (v. gr. les mercaderies), i és el suport físic històric de la tramesa de notícies i informacions de caràcter personal o oficial.

A les Illes - a Eivissa primer, a Mallorca i Menorca més tard - l'escriptura arribà en un temps

històric relativament tardà respecte d'altres civilitzacions antigues. Aquí no contem amb les tauletes d'argila, els papirs i tot un seguit de documents - que inclouen correspondència personal - amb els que si contenen les civilitzacions més antigues. Els nostres primers escrits són potser les empremtes dels terrissaires als vasos prehistòrics, les seves marques de fàbrica a les àmfores fenícies i púniques, les inscripcions numismàtiques, d'altres epigràfiques... i així fins als àrabs.

És de suposar que totes les civilitzacions que anaren poblant i repoblant aquests arxipèlags, durien amb elles els seus sistemes de comunicació. Són suficientment coneguts els sistemes de correus i comunicacions dels romans, dels bizantins i els correus califals. No tant els dels vàndals i dels anomenats regnes de taifa.

Sens dubte els nostres valis tenien el seu sistema de comunicació. És coneguda la importància que el correu assolí a l'organització política dels diferents califats. Còrdova contava entre les seves institucions amb una casa de correus. Els regnes de taifa, hereus d'aquella tradició, contaren

també amb les seves administracions de correus.

Les cròniques de la conquesta estan plenes de referències que ens fan pensar amb quina velocitat corrien les notícies, d'una a l'altra banda del Mediterrani. Això pareix indicar l'existència d'un servei de comunicacions organitzat, si bé sobre les estructures dels comerciants - especialment dels navegants - de totes les nacionalitats que es movien activament d'un a l'altre port de la Mediterrània i el nord d'Europa, també per mitjà dels correus despatxats pels diferents poders polítics.

D'acord amb la informació que ens faciliten Maria Barceló Crespi i Guiem Rosselló Bordoy, al llibre *La Ciudad de Mallorca*³, coneixem l'existència d'un colomar amb funcions de comunicació a la Madîna Mayûrqa: *Las torres recogidas en el texto árabe son la bury al-lahm de almudayna o torre de la carne situada en la propia Almudayna y otra denominada del hammâm que a veces se consigna bajo la grafía hamama. En el primer caso sería la torre del baño termal. Hecho muy posible pues en la planta subterránea de la ac-*

¹ Recentment s'ha editat el *Llibre del Repartiment de Mallorca o llibre del Rei*. Documents cabdals del Regne de Mallorca. En commemoració del 25è aniversari del Parlament de les Illes Balears. Palma, 2007.

² Ricard Urgell Hernández: *Arxiu del Regne de Mallorca. Guia/Guía*. Palma, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, 2000, pàg. 9. Nota al peu 7.

tual torre del Àngel de la Al-mudayna existe el hipocausto de un sistema balneario, parte integrante del núcleo interno del alcázar, documentado por el texto de al-Zuhrí. En el segundo la grafía corresponde a la palabra paloma que podría relacionarse con el palomar de aves mensajeras del que tenemos constancia por otras fuentes (palumbario en las versiones latina y catalana del *Llibre del Repartiment*). És a dir, que fos en aquest indret en concret (la torre de l'Àngel) o en un altre, tenim documentat un sistema de comunicació per coloms a la Mallorca àrab. En favor de la ubicació a l'Almudaina, jugaria la seva proximitat als responsables polítics i militars en cas de conflicte, encara que reconec que aquest argument es pot donar també a un altre emplaçament.

El sistema de comunicació mitjançant coloms constitueix un dels sistemes més antics i efectius coneguts a la història de la humanitat, i està més que demostrat que aquests animals ben ensinistrats, poden efectuar la comunicació amb Dènia, Eivissa o Menorca sense cap

tipus de problemes. Molt més encara dins Mallorca o amb els vaixells de l'esquadra.

Llevat d'aquestes minses referències d'època islàmica, no ens ha de sorprendre que les primeres mencions de serveis de correus que trobem a les

De Cursoribus

Illes, siguin a partir de l'arribada a Mallorca del Rei Jaume I. En paraules⁴ del propi monarca al *Llibre dels fets*⁵ tenim primera notícia dels correus reials exercint la seva feina al bell mig de la batalla de Santa Ponça, nou-arribats els conqueridors: *Nós oim gran brogit, e dixem a*

*un troter*⁶ *que anàs a D. Nunó e que es cuitàs [...]E el troter no venc e vim que massa s'estaven.* Veiem com el Rei envia un correu a peu, per transmetre i rebre noves de la batalla, amb un missatge oral. El fet que el correu no torni, ens dona a

trou o plec que transportaven. pensar sobre la perillositat que sempre ha envoltat la feina dels correus, més encara en aquelles circumstàncies.

Els troters podien ser de bústia o no. Els de bústia duïen aquesta petita bossa (la *bústia*) amb les armes reials, penjada del cinturó, on guardaven la lle-

tra o plec que transportaven.

Un altre dels episodis especialment coneguts, on intervenen els nostres personatges, és el de Capdepera al mateix *Llibre dels fets*: *E aquell dia, a hora de vespres, Nós som al cap de la Pera, que és a vista de Menorques. (E vejats bella host de rei, que no havia ab Nós sinó .vj. cavallers, e .iiij. cavalls, e .j., escut, e .v. escuders que ens servien, e .x. hòmens de criació e els troters!)* El Rei pretén transmetre la idea que quan aconseguix la submissió a vassallatge del moros menorquins anava pràcticament tot sol, per a subratllar-la més encara si això és possible, enaltint-la com una gesta personal. Per mor d'això, ressalta el fet d'haver-ho aconseguit rodejat tan sols del seu nucli més imprescindible de col·laboradors i servents. Podem deduir que els troters formaven part imprescindible del seguici reial en qualsevol circumstància, i de la importància que pels reis d'Aragó tenien els seus serveis.

Ja fora de Mallorca, a la conquesta de València, tornem a trobar als troters ben devora el Rei en altres ocasions que ara no venen al cas.

³ Maria Barceló Crespí. Guillem Rosselló Bordoy: *La Ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*. Palma, Leonard Muntaner, 2006, pàg. 34.

⁴ És un fet comunament acceptat pels historiadors que el *Llibre dels Feits* es una narració dictada de paraula pel Rei en Jaume a un escriva.

⁵ Jaume I. *Llibre dels fets*. Versió a cura de Josep M. Pujol. Tria de clàssics. Barcelona, Editorial Teide S.A., tercera edició 2003, pàg. 86. Aquesta és una versió reduïda de caràcter escolar, molt útil per aquells que tinguin problemes amb la lectura del català medieval, donat que du una transcripció al català modern. Per a una consulta completa: Jaume I. *Llibre dels fets*. A cura de Jordi Bruguera. 2 Vols. Barcelona, Barcino, 1991.

⁶ Veü: troter *m.* Correu de peu. Diccionari de la llengua catalana. IEC. Barcelona, Palma, València, 1995.

⁷ Opus cit. pàg. 87.

Pàgines de la Història Postal

Mort el conqueridor a València, els seus regnes foren repartits entre dos dels seus fills: l'Infant Pere i l'Infant Jaume. No és aquest el lloc de comentar l'oportunitat política o no del testament reial, ni tan sols de contar la història de desavinences que obrí el seu compliment entre els germans. Tan sols recordar que després de la intervenció papal l'Infant Jaume pogué gaudir dels seus drets hereditaris amb el nom de Jaume de Mallorca⁸

D'acord amb Marcel Durliat, la menció més antiga d'un correu del Rei de Mallorca és de l'any 1283 i fa referència a un personatge del qual no s'ha pogut esbrinar el nom: *Als vuit dies de les Idus de novembre (dia 6), G(uiem?) Ol(...)ii cor-reu del l'Il·lustre Senyor Rei de Mallorca, et dec a tu, P. Ermengaldí, teixidor i habitant de Perpinyà, devuit sous per a pagament d'uns draps.*⁹

No tenim notícies que hi hagués canvis importants respecte als correus fins al regnat de Jaume III de Mallorca, que promulga les Lleis Palatines¹⁰ l'any 1337. Les Lleis Palatines tenen per objecte regular el funcionament i cerimonial de la Cort mallorquina.

Jaume I al Llibre dels Usatges

La tercera part de les lleis, la que fa referència al funcionament de la Cancelleria reial, està dividida en tretze apartats dels quals el darrer es dedica a l'ofici dels correus: *Dels Correus. Hom dubta que és molt necessari l'ofici dels correus, donat que, quan els prínceps deuen adreçar les seves lletres a diverses parts arreu del món, i anunciar molts d'afers que, de vegades, exigeixen celeritat, convé que comuniquin dites coses aquells que corren més expeditament que els altres.*

Per mor d'això, ordenem que, a la nostra Cort, hagi ordinàriament vuit correus, que deuran transmetre les nostres cartes que s'han d'enviar, tenint la precaució de que no deuen demanar cap gratificació als senyors als quals son trameses. A més a més, deuen obeir als nostres canceller i vicecanceller, als nostres secretaris i als altres funcionaris de la cancelleria.

*A més a més volem que, quan siguin presents, a petició del nostre apotecari o del seu ajudant, deuen portar torxes davant Nos.*¹¹

Palau Agullar

El capítol va precedit d'una magnífica lletra "C" il·luminada amb el retrat del grup dels vuit correus. Podem observar que es tracta de vuit individus joves i ben formats. Duen vestit curt ajustat al cos amb cinturó i calzes a l'estil de l'època. Només dos d'ells, els que figuren en primer terme, llueixen la bústia amb les armes reials penjada del cinturó. Això suggereix l'existència d'una gradació dins del grup dels correus, on els correus de bústia ostentarien un lloc preeminent. Cap d'ells llueix

⁸ Els reis mallorquins mai s'anomenaren amb numerals darrera el seu nom. Aquets numerals són convencions dels historiadors. De fet les escoles historiogràfiques franceses o catalanes, han numerat sovint de forma diferent els reis de Mallorca, fet que ha creat no poques vegades certa confusió

⁹ La Corte de Jaime III de Mallorca (1324 - 1349) según las Leyes Palatinas, por Marcel Durliat, en Jaume III. *Leyes Palatinas*. Edició facsímil. La Isla de la Calma. Palma, José J. de Olañeta, 1991. Nota al peu 158, pàg. 55. *La mención más antigua se refiere a un personaje cuyo nombre no puede descifrarse enteramente. VIII Idus novembris (1283)G. Ol...correus illustris domini regis Maioricarum debeo tibi P. Ermengaldí textori habitatori Perpiniani XVIII sol. racione pannorum. APO (Archives des Pyrénées-Orientales), Not., Reg. 15, fº17. Trad. de l'autor.*

¹⁰ Jaume III. *Leyes Palatinas*. Edició facsímil. La Isla de la Calma. Palma, José J. de Olañeta, 1991.

barba ni bigot, probablement degut no tan sols a qüestions de modes - que diríem avui - ni a raons de protocol; el més probable és que siguin al·lots molt joves i forts, que iniciarien el *cursus honorum* a la Cort reial com correus i que amb l'edat i la pèrdua consegüent de facultats físiques, anirien destinats a ocupar altres llocs a l'administració del regne. No oblidem que una de les característiques demanades per la llei és que siguin aquells *que corren més expeditament que els altres* i que això, abans com

ara, té una duració determinada. Per altra banda devien ser fills de la petita noblesa o dels funcionaris de palau. Això ho deduïm de la proximitat en que es troben en tot moment amb la persona regia. Només persones d'una certa extracció social i de la més absoluta confiança podien rodejar al Rei. Més encara a les nits fent-li llum per on anava i confiant en la seva discreció sobre els moviments reials dins o fora del palau. Quan no passessin a ocupar un nou càrrec a l'administració és probable que mantinguessin

el títol sense exercir-lo, inclús seria possible que lloguessin la prestació efectiva de la feina a un altre, amb permís reial.

Els correus pertanyen al personal de la Cancelleria reial, on s'escriuen les cartes i els documents que ells hauran de conduir. Donat que l'expedició de tot tipus de documents està perfectament taxat a la llei, és lògic que aquesta prohibeixi expressament que els correus rebin donacions dels destinataris dels documents. Els correus perceben un salari mensual, que el Canceller o Vicecanceller poden retenir en forma de sanció total o parcial si incompleixen les seves feines. No només duren correspondència, sinó que també lliuraran als seus destinataris tot tipus de documentació que la cancelleria hagi de menester. Això és important de destacar, donat que els emparentats més de prop amb els seus successors històrics, els portadors de lletres, que amb el temps es convertiran en oficials judicials que únicament lliuren les citacions del jutge de censals.

Una vegada finalitzat el període del regne privatiu, després de la batalla de Lluçmajor, les Illes tornen a estar dins la le-

gislatió general que els monarques aragonesos promulgaven per al conjunt dels seus regnes. Avui dia és un fet acceptat que Pere IV el Cerimoniós, promulgà les seves *Ordinacions* en forma de simple traducció al català de les lleis palatines. Pel que fa als correus de la casa reial, la regulació serà també la mateixa encara que com és lògic, en un número molt més elevat. Vuit correus Mallorca contra vint d'Aragó.

Tal volta l'única especificitat que es produiria a Mallorca en aquest sentit, seria l'existència dels portadors de lletres que malgrat les seves peculiaritats es regien, si no en part, per les normes corresponents als correus d'Aragó. Aquest portadors sobreviuran fins el segle XIX com funcionaris dependents del Jutge de Censals de Mallorca i desapareixeran en desaparèixer aquesta magistratura, ara ja en qualitat d'oficials del jutjat. Ells foren la darrera baula del sistema de correus establert després de la conquesta. Quan ells desaparegueren feia molts anys que les comunicacions de caràcter particular i oficial eren transportades per mitjà d'altres individus, funcionaris o no.

11 Opus cit. Pàg. 106. El text original està en llatí. La traducció catalana és meua partint de la traducció al castellà: *De los Correos. Nadie duda que es muy necesario el oficio de los correos, ya que, cuando los príncipes han de enviar sus cartas a diversas partes del mundo, y anunciar muchísimos asuntos que, a veces, exigen rapidez, conviene que comuniquen dichas cosas aquellos que corren más expeditamente que los otros.*

Por esto, ordenamos que, en nuestra corte, haya ordinariamente ocho correos, que deberán transmitir nuestras cartas que se han de enviar, teniendo la precaución de que no deben pedir ninguna gratificación a los señores a los cuales son enviadas. Además, deben obedecer a nuestros canciller y vicecanciller, a nuestros secretarios y a los otros funcionarios de la cancellería.

Además queremos que, al estar presentes, a petición de nuestro boticario o de su ayudante, deben portar antorchas ante nos.